

Per una sociolingüística prospectiva: de la profecia a la prospectiva

Towards a sociolinguistic prospective: from prophesy to prospective

Ernest QUEROL PUIG
Universitat Oberta de Catalunya

Le xxie siècle sera prospectif ou ne sera pas.

Jérôme BINDÉ, 2002

RESUM

A partir de la definició de *prospectiva* s'analitzen els assajos que s'han fet «significativament, només a Catalunya» de predir quin serà el futur de la llengua catalana. En la primera part es comenten críticament els intents que s'hi anomenen *pseudoprofètics* i s'arriba a la conclusió que tenen l'origen en la impossibilitat de somniar un futur monolingüe, il·lusió especialment arrelada des dels inicis de la transició democràtica. Deixant de banda aquests escrits, que no es poden considerar pròpiament prospectius, en la segona part es donen a conèixer els pocs estudis que sí que ho són. Finalment, en la tercera part, es posen en relleu els avantatges de la prospectiva i es proposa que s'aprofitin en la sociologia del llenguatge, especialment, en els àmbits de la planificació i de la política lingüístiques per a poder preveure per a prevenir.

PARAULES CLAU: prospectiva, predicció, futur del català, profecia, anàlisi del discurs.

ABSTRACT

The paper begins by defining the term *prospective* and goes on to analyse the studies that have been carried out “significantly, only in Catalonia” to predict the future of the Catalan language. Firstly, a critical analysis is made of ‘pseudo-prophetic’ studies – which cannot be considered prospective – that are based on an inability to contemplate a monolingual future, a dream that began with the onset of democracy. The second part of the paper deals with studies that, conversely, can be termed prospective and the third part highlights the advantages of prospective studies and suggests that they be used in language sociology, particularly in the areas of planning and language policy in order to both foresee and prevent.

KEY WORDS: prospective, prediction, the future of Catalan, prophecy, discourse analysis.

Per a entendre'ns de bon començament definirem *prospectiva* manllevant el que escriu Raymond Boudon (1995: 180) en el seu diccionari de sociologia: «Estudi tècnic, científic, econòmic o social de la societat futura, i previsió dels mitjans necessaris per a anticipar les condicions que resultin d'aquest estudi.»

Si el coordinador d'aquest número monogràfic ens ha encarregat aquest article és més perquè hem fet temptejos predictius que no pas perquè siguem especialistes en prospectiva. Encara que sí que és cert, en primer lloc, que en les nostres recerques empíriques sempre hem fet projeccions dels resultats seguint el nostre model teòric; en segon lloc, que teníem previst aplicar el mètode Delphi als aspectes més importants de la sociologia del llenguatge en el nostre context des de la direcció de l'Institut de Sociolingüística Catalana, però que l'extinció sobtada d'aquesta unitat no ens ho va permetre.¹ Tanmateix, sí que n'hem dirigit un que ha passat Maite Gerenabarrena al País Basc. Finalment, també és cert que sovint hem comentat les etapes de la recerca (descriure, explicar i predir) i que hem proposat que la sociolingüística hauria de fer un pas més enllà i hauria de tendir cap a la prospectiva. Ara bé, també s'ha de dir, per altra banda, que la sociolingüística feta als nostres països, ha descrit una mica, ha explicat poc i no ha predit gairebé gens. El que més ha fet ha estat *profetitzar*, com comentarem sumàriament en l'epígraf següent.

1. LA PROFECIA

*What can be asserted without proof
can be dismissed without proof.*

Christopher HITCHENS

Amb aquesta afirmació de Hitchens podríem estalviar-nos de comentar la major part del que s'ha escrit sobre el futur del català, que és molt interessant com a discurs, però que no compleix cap dels requisits de la disciplina prospectiva. De fet, molts parlen de futur, però molt pocs fonamenten les seves previsions. Hi ha tres característiques que distingeixen clarament la prospectiva de la ciència-ficció o de l'endevinació: la versemblança (els actors s'han de comportar d'una manera congruent amb els seus interessos suposats), la racionalitat (els actors no poden fonamentar els seus judicis més que sobre la base d'informacions que poden posseir) i, finalment, la coherència (s'han d'excloure les contradiccions internes).²

S'ha anomenat de moltes maneres aquestes fumaroles sobre el futur de la llengua que entren en erupció aproximadament cada dècada: *pensament apocalíptic*, *discurs escatològic*, etc. Nosaltres ens estimem més, però, la denominació *literatura pseudoprofètica*, com argumentarem tot seguit. Josep J. Conill (2004) va introduir la denominació

1. Jon Landeta (1999: 83) assenyala que el mètode Delphi ha estat la primera tècnica a utilitzar la retroalimentació d'informació o *feedback* amb finalitats previsionals. També afirma que les prestacions del Delphi són, en determinades situacions, superiors a les de la resta de tècniques alternatives que hi ha fins al moment. Considera que es va crear i sobreviu perquè hi ha decisions importants que depenen de judicis sobre el futur, i aquestes decisions es prendran tant si la ciència està preparada com si no ho està.

2. Aquestes tres característiques, juntament amb el respecte a les regles del joc i a l'adaptació als objectius, són els principis simples d'aplicació dels models evolutius de tria múltiple i d'escenaris contrastats segons A. Gras (2004: 235).

escatologia i va fer una anàlisi ben pertinent del tema. Reportarem només els aspectes principals de la seva aportació. Fa dues comparacions, en primer lloc, amb els malalts que estan pendents d'un diagnòstic, que suporten pitjor la inseguretat de l'espera que no pas la certesa d'un diagnòstic fatal. I, en segon lloc, amb l'intent d'exorcitzar un desenllaç temut per tal que aquest no tingui lloc. I cita el que Thomas Mann va escriure en *La muntanya màgica* (1924): «certes coses no són profetitzades perquè passin, sinó perquè no passin, com qui diu en sentit de conjur. Els profetes d'aquesta mena fan escarni del futur dient-li com es conformarà, perquè s'avergonyeixi de conformar-se així». Finalment, comenta la necessitat de la restauració d'un passat monolingüe, Conill (2004: 21):

L'escatologia lingüística presenta un interès afegit per al sociòleg de la llengua, perquè a través seu es perfilen en filigrana els anhels i les cabòries d'un imaginari nacionalista que, sota el pretext del futur amenaçat de la llengua, escenifica la seva particular versió de l'*ubi sunt*, convocant el fantasma d'un passat monolingüe ideal que caldria restaurar a totes passades.

En l'apartat següent assajarem d'aportar algunes altres reflexions sobre aquest tema.

1.1. *La literatura pseudoprofètica: el mono del monolingüisme*

*Rien de plus fragile que la faculté humaine d'admettre la réalité,
d'accepter sans réserves l'impérieuse prérogative du réel.*

Clément ROSSET

Clément Rosset (1976), en el prefaci titulat «La il·lusió i el doble», afirma, com acabem de citar, que no hi ha res més fràgil que la facultat humana d'admetre la realitat, és a dir, d'acceptar sense reserves la imperiosa prerrogativa d'allò real. Sembla més aviat que hi hagi una mena de *tolerància* d'allò real a ser percebut. Rosset (1976: 47) assenyala que, al capdavant, la profunditat i la veritat del missatge oracular consisteixen menys a predir el futur que a afirmar la necessitat asfixiant del present, el caràcter ineluctable del que ocorre *ara*.

Considerem, però, que per a analitzar la literatura profètica ens cal la triple perspectiva temporal: passat-present-futur. Aquesta addició d'un àmbit temporal més, el passat, fa molt més complexa l'anàlisi perquè estem davant d'una *triada*, en l'anàlisi que havíem caracteritzat com a *ternària* (Querol, 1993) atès que les tres perspectives temporals són interdependents, com ha argumentat brillantment Edgar Morin (1981: 319-327).

L'enfocament profètic ens ajudarà a trobar l'entrellat d'aquests escrits, aparentment paradoxals, que anuncien el que passarà amb el català amb la voluntat que no passi. Merton (1949: 505-520) escriu que la *profecia que s'autorealitza* (o *que s'autocompleix*) és, al principi, una definició «falsa» de la situació que desperta un nou comportament que fa que la falsa concepció original es torni «vertadera». Per contra, una *profecia au-*

tofrustrada (o *suïcida*) és una predicció que, una vegada feta, és en si mateixa la causa perquè no es compleixi. Per exemple, un grup de persones prediu que no serà capaç d'atènyer un objectiu; aquest grup de persones es rebel·la i decideix esforçar-se més, amb la qual cosa aconsegueix l'objectiu.

Per tant, la voluntat dels conjurs que tractem és d'esdevenir profecies autofrustrades, encara que, en realitat, no estem davant d'una profecia autofrustrada, sinó d'una pseudoprofecia. Considerem que alguns sociòlegs han classificat com a profecia uns discursos que només ho eren aparentment, si seguim les definicions de Merton (1949). Per exemple, José María Tortosa (1999: 5) analitza l'alarma que denuncien els ecologistes sobre el canvi climàtic i diu que el problema són les regles del joc que el causen i que alhora n'impedeixen la solució. Escriu:

Es, si se quiere, una profecía suicida, una profecía que se hace con la intención de que no se cumpla y que avisa de que, si no se cambian las reglas de juego, el futuro de la humanidad corre peligro.

L'error està a considerar que és una profecia el que simplement és una constatació científica: si no canvia l'evolució dels nivells de contaminació, es produirà el canvi climàtic. És clarament un simple advertiment.

De manera anàloga, pel que fa al tema que ens ocupa del manteniment del català a Catalunya (que és on, molt significativament, han aparegut tots els escrits d'aquesta mena), si continuen les tendències actuals, serà viable.³ Ara bé, aquí el *discurs implacable* introdueix els mals auguris no amb la finalitat que es compleixin, perquè ja sap que no es compliran, sinó amb la finalitat que el català sigui encara més viable. És, doncs, un altre advertiment. De fet, no estan dient que el català s'extingirà, sinó que no atenyirà la situació de monolingüisme a què, continuant fent la inveterada *percepció inútil*, sempre han tingut la il·lusió que s'arribarà.⁴

L'anàlisi de Xavier Aierdi (2008: 5) dels discursos sobre la immigració ens servirà per a dues finalitats: d'una banda, per a veure una aplicació correcta del concepte de *profecia* que s'autocompleix i, de l'altra, per a explicar el concepte de *discurs implacable* que hem avançat:

Ahora bien, estos dos discursos que se pretenden contrapuestos no se sitúan en el mismo nivel, mientras que el implacable se ubica en el ámbito más realista de la política y es más asumible —a la vez que compartido— por parte de amplios sectores sociales, el impecable se inserta en el ámbito normativo de las buenas intenciones y del ensalzamiento de la diversidad. El discurso implacable

3. Remarquem, doncs, que on el català no desapareixerà es denuncia que sí que ho farà, mentre que on té moltes possibilitats de desaparèixer no se'n diu res...

4. La *percepció inútil* sembla que constitueixi un dels trets més notables de la il·lusió. Rosset (1976: 12-13) afirma que no prové d'una deficiència de la mirada, sinó que es desplaça la cosa observada i se la col·loca en una altra banda. La percepció de l'il·lús està escindida en: l'aspecte *teòric* (que designa justament «el que es veu») s'emancipa artificialment de l'aspecte *pràctic* («el que es fa»).

representa el «realismo sucio» y el impecable el «normativismo impoluto». Asimismo, puede afirmarse que de la misma forma que la exageración, que siempre es funcional en estos casos, del discurso implacable refuerza la capacidad performativa de lo afirmado —la definición o profecía genera realidad o se autocumple—, la del impecable lo vuelve in-creíble en muchas capas sociales —definición o profecía suicida.

La vinguda dels immigrants no hauria de provocar cap conflicte social. Ara bé, si s'actua el foc mitjançant el discurs *implacable* de la xenofòbia, sí que es pot donar: la profecia s'haurà acomplert. Per contra, el discurs *impecable* és incapaç d'arribar a la societat i, per tant, és derrotat, però a diferència del que escriu Aierdi, aquest fet no és cap profecia suïcida perquè per a ser-ho hauria hagut de desviar la conducta humana del que hagués estat el seu curs si la profecia no s'hagués formulat.

També hem de tenir present que, com diu el teorema de Thomas, les definicions col·lectives d'una situació (profecies o prediccions) es converteixen en part integrant de la situació i d'aquesta manera n'afecten el desenvolupament ulterior. Com diu Aierdi: «generen realitat».⁵

Rafanell i Rossich (1990: 21), dos dels autors que van escriure en un llibre la pseudoprofecia de la desaparició, en el mateix any també van publicar un article a la *Revista de Catalunya*. Paradoxalment, hi comencen dient:

Volem deixar clar, d'entrada, que hem redactat aquestes ratlles sense gens de voluntat demagògica. No pretenem fer el típic crit d'alerta alarmista per tal de contribuir a accelerar el procés de *normalització lingüística* iniciat fa uns quants anys.

Albert Rossich (2002: 36), dotze anys més tard, i sense oxímorons —i sense manifestos que volen dir el contrari del que manifesten— escriu sincerament:

Bé potser no és tan sorprenent, un cop has descobert (i en això la història de la llengua ajuda molt) que generalment els arguments només valen si van a favor de les tesis pròpies, i que les raons adduïdes serveixen per reforçar les conviccions i no tant per analitzar la realitat i, si convé, modificar-la.

El mateix Rossich (2002: 36-37) ens confirma que és conscient que se situa en el discurs *implacable*:

5. Rosset (1976: 25) assenyalava que la ironia és fer de la precaució l'instrument de la realització:

[...] el gest fet per esquivar i el gest fatal són un i el mateix gest, com el misteriós camí d'Heràclit, que puja i baixa alhora. L'oracle no es compleix sinó gràcies a aquesta enutjosa precaució, i en l'acte mateix d'evitar el destí acaba per coincidir amb el seu compliment.

La predicció es compleix per la mediació del mateix gest que s'esforça per a conjurar-la.

En els nostres papers de fa deu anys s'hi va voler veure una incursió més o menys agosarada a la ciència sociolingüística. I no eren pròpiament això ni es presentaven així. Eren escrits polítics, en el més noble sentit de la paraula: exposaven un problema social i demanaven solucions. També n'oferien. Però tot es va resoldre fent recurs a la psicologia, o la parapsicologia: érem pessimistes. I així es van poder mantenir tancats els ulls a una realitat que cada cop és més evident.

Per contra, Branchadell (2002: 69) fica el dit a la nafra de la *percepció inútil*:

En general, hauríem d'aclarir quina mena d'evidència necessitem per a afirmar que l'ús del català recula o que els catalanoparlants es troben en vies d'extinció. Si les enquestes són instruments acceptables, hauríem de concedir que no hi ha cap enquesta que hagi detectat entre els catalanoparlants de Catalunya els símptomes clàssics de la substitució lingüística (com ara la interrupció de la transmissió intergeneracional de la llengua).

Si apliquem a les publicacions profètiques el criteri de validació de la *saturació*, és a dir, del moment a partir del qual l'investigador s'adona que si afegeix dades noves a la seva recerca no aporta una millora de la comprensió del fenomen estudiat (Glaser i Strauss, 1967: 61-62), conclourem que ja no ens calen més escrits d'aquesta mena. Però, com hem vist, és un tipus discurs que es regeix per uns altres paràmetres.

Al capdavall, considerem que tot plegat és força senzill: aquesta *literatura* no és profètica, sinó pseudoprofètica, perquè els que afirmen que el català s'extingirà el que estan dient és que la seva *il·lusió* d'un futur monolingüe en català s'ha d'extingir perquè el context actual no els permet ni somniarla. No és, doncs, una profecia, sinó la confessió de quin és el seu *futur preferit*, a la qual afegeixen l'entremaliadura de dir que, com que el català no tindrà el seu futur preferit monolingüe, no en tindrà cap, de futur. Per tant, més que de literatura profètica haurem de parlar de *literatura rebecca*, perquè, com els nens rebecs, quan veuen que no poden guanyar la partida, trenquen la baralla: una conseqüència clara dels efectes de la síndrome d'abstinència del consum d'un futur monolingüe en català. Finalment, afegirem que és molt interessant la història de les causes que han menat a aquesta histèria, però no tenim espai per a analitzar-la en aquest paper. Només direm que la sembrada d'una concepció maniquea de les possibilitats d'evolució de les situacions sociolingüístiques ha contribuït a collir aquests fruits.

2. DE LA PROJECCIÓ FREUDIANA A LA PROJECCIÓ ESTADÍSTICA

El futur és un estat de l'ànima.

Parafrasejant Henri-Frédéric AMIEL, *Diari íntim*.

La literatura pseudoprofètica que acabem de comentar *projecta* desitjos, sentiments o emocions del passat i del present cap al futur. En aquest epígraf presentarem els treballs de sociologia del llenguatge que han projectat les dades passades i presents cap

al futur. Seguirem un criteri cronològic per a reportar els escassos treballs que se n'han ocupat.

Badia i Margarit (1982) va presentar en el Primer Simposi de Prospectiva, que va tenir lloc a Barcelona el 1974, una comunicació titulada «El futuro de las lenguas minoritarias». És una reflexió sobre què són les llengües minoritàries, quins són els matisos distintius, quines característiques tenen i per què n'hi ha. Però no hi fa gens de prospectiva, és més aviat retrospectiva o *descriptiva*. De fet, en la publicació dins d'un recull de treballs propis (atès que només es va distribuir als participants del simposi) aquesta comunicació es troba en la primera de les tres parts, titulada «El marc». Les altres dues porten per títol: «La realitat» i «El combat». El que és significatiu és que es presentés en un simposi de prospectiva.

El primer estudi pròpiament prospectiu que tracta la llengua catalana és «Prospectiva sobre la transformació del sistema de comunicació a Catalunya i la seva incidència en la llengua i la cultura». Va ser un encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans. El va dirigir Josep Gifreu (1986) i els secretaris d'investigació van ser M. Josep Recoder-Sellarés i Joan M. Corbella. Es va organitzar des de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans. Van formar part del comitè assessor Miquel de Moragas, Miquel Strubell i Marina Subirats. Es va consultar diferents experts, alguns dels quals també van col·laborar en els informes de situació. Entre els qui han escrit sobre sociologia del llenguatge, a banda dels dos darrers esmentats, hi ha Jordi Berrio, que va fer totes dues coses. També es va demanar el parer d'Isidor Marí i de Francesc Vallverdú. Entre les institucions que hi van participar, hi ha la Direcció General de Política Lingüística, l'Institut de Sociolingüística Catalana, el Servei d'Assessorament Lingüístic i el Servei de Normalització Lingüística.

Pel que fa al seu plantejament, podem assenyalar que la base teòrica i metodològica sobre la qual descansa tota la recerca és *l'anàlisi de tendències*. Respecte a la tècnica, els *escenaris de futur* permetien construir l'edifici prospectiu. Gifreu (1986: 40) en remarca la importància: «I una de les tècniques més vàlides, comprovades per l'equip de recerca, ha estat la confecció d'escenaris a uns deu anys vista, perspectiva aquesta a termini mitjà que pot evitar extrapolacions fantasmagòriques.»

En el llibre es distingeix entre la lògica científica i la lògica política de la prospecció, atès que els autors entenen que poden intervenir conscientment en la mateixa realitat que investiguen, és a dir, en definitiva, és un discurs de l'acció. En aquest mateix sentit, Modest Reixach (1995: 251) escriu:

L'evolució de la situació sociolingüística que s'està produint aquests darrers anys, si més no a Catalunya, em porta a formular un axioma metalingüístic reconfortant: no sempre un futur teòric fundadament previst se'n imposa irremediablement. A vegades el podem (re)construir. També en aquest cas la teoria hauria orientat l'acció.

Malauradament, no tornarem a trobar un estudi d'aquesta volada referit a la sociologia del llenguatge ni cap estructura governamental que específicament se'n pugui

fer càrrec.⁶ I no ha estat perquè ningú no ho hagi proposat, Albert Bastardas (1990: 21) reflexiona sobre com s'hauria d'organitzar la recerca per a la promoció del català i escriu:

A part dels equips dedicats a estudiar la transformació de la situació actual caldria no oblidar l'establiment d'un altre grup que es dediqués al *futur*, en el sentit de seguir totes les iniciatives que actualment s'estan gestant i que poden influir la situació sociolingüística en un terme mitjà per tal de poder incidir-hi abans que siguin decidides o bé preparar-hi respostes adequades amb anticipació (lleis espanyoles, directives europees, televisió per cable, noves tecnologies, etc.).

Tres anys després de la publicació del llibre de Gifreu, el 1989, Miquel Strubell (1991a), que havia format part del comitè assessor de la recerca esmentada, va dirigir una sessió de seminari al Grup Català de Sociolingüística titulada «Evolució sociolingüística i prospectiva». I el mateix any va publicar un article sobre la predicció de les dades lingüístiques censals (Strubell, 1991b).

Cinc anys més tard, Pere Verdaguer (1994: 17) va escriure una de les poques reflexions sobre la importància de la prospectiva:

D'una manera general fer prospectiva a mitjà i a llarg terme en matèria de llengües és atzarós com en altres dominis, si bé és útil de lliurar-se a algunes extrapolacions a la llum d'allò que ens ensenya la història.

Maria Àngels Viladot i altres (1995, 2007 i 2009) han fet projeccions de les dades demogràfiques que empra la teoria de la vitalitat etnolingüística i dels resultats de les seves recerques empíriques. Salvant les distàncies, les seves projeccions són semblants a les que fem nosaltres, que no reportarem aquí ni en la bibliografia per manca d'espai.

René Houle i Miquel Strubell (1997) fan pròpiament projeccions demogràfiques clàssiques per components de la població total, a les quals han afegit unes propensions (o probabilitats) d'aprenentatge del català segons l'edat. Se centren en l'habilitat de parlar. Aquest treball és la continuació i l'ampliació del publicat el 1991 per Strubell. Hi afegeixen la projecció demolingüística de l'ús social del català, encara que

6. L'Institut de Sociolingüística Catalana, que era l'ens que la podria coordinar, va ser eliminat de l'organigrama de la Secretaria de Política Lingüística (SPL) l'any 2005; també s'ha fet desaparèixer la paraula *sociolingüística* de tot el web de la SPL, fets significatius que han tingut lloc durant el mandat d'un secretari general sociolingüista. Branchadell (2006: 99) comenta: «Paradoxalment, l'extinció de l'Institut de Sociolingüística Catalana podria ser un cas de governamentalització per altres mitjans, l'enèsima confirmació del "biaix cap a l'Administració" que justament assenyalen els reports de recerca de l'Institut. Fixeu-vos-hi: no són les universitats catalanes ni els sociolingüistes professionals que hi ha a les universitats catalanes els qui fan el centre interuniversitari; serà el Govern qui el crearà, qui probablement el finançarà i no sabem si també el tutelarà.» De totes maneres, després de cinc anys, l'anunciat ens interuniversitari encara no s'ha constituït, tot i que es va fer un concurs d'idees per a crear-lo i es va resoldre.

la inexistència de dades longitudinals no permet fer uns càlculs gaire precisos. Aquesta mancança contrasta amb les dades de què disposen al Quebec, molt adequades per a fer projeccions.

Les recerques de Raquel Casesnoves (2004, 2006a, 2006b i 2008), elaborades amb el matemàtic David Sankoff, són les que fan la prospectiva més complexa en la sociologia del llenguatge dels nostres països. Fan projeccions de cohorts definides per edat, sexe, comarca i nivell de competència lingüística, i incorporen models de transmissió, d'adquisició i d'integració dels immigrants. Han elaborat un programari de projeccions i simulacions sociolingüístiques, i també fan servir la tècnica dels escenaris. Han aplicat aquestes eines especialment al País Valencià, però també a la resta de comunitats bilingües de l'Estat, i n'han extret diferents models. A més, l'ús d'anàlisis multivariables, com ara la regressió múltiple, els permet destriar les variables que hi tenen més pes.

Finalment, des de perspectives variades, com ara la teoria general de sistemes, la física o la psicologia social, també s'han fet *simulacions* de l'evolució dels usos (i desusos) del català. Així, Miquel Nicolau i Carolina Bastida han aplicat la metodologia sistèmica per a estudiar l'ús del català a Andorra. D'altra banda, Xavier Castelló (2009 i 2010) ha enfocat l'anàlisi dels processos de substitució lingüística des de la física estadística i ha pres com a variables principals el prestigi i la volatilitat en la seva tesi doctoral. En darrer lloc, Francesc Salvador Beltran (2009 i 2011), en col·laboració amb diferents psicòlegs socials, ha demostrat que l'autòmat cel·lular és una eina útil per a entendre millor l'evolució dels processos de substitució lingüística.

3. PROSPECTIVA D'UNA SOCIOLINGÜÍSTICA PROSPECTIVA: PREVEURE PER A PREVENIR

*Ce n'est que faute de savoir bien connaître et étudier
le présent qu'on fait l'entendu pour étudier l'avenir.*

Blaise PASCAL, *Lettre VIII à Mlle de Roannez*, desembre de 1656

*Le problème avec notre époque est que le
futur n'est plus ce qu'il était !*

Paul VALÉRY

*La difficultat rau no tant a forjar idees noves
com a escapar de les velles.*

John M. KEYNES

En els epígrafs anteriors hem comentat el pas de la profecia a la projecció estadística. En aquest darrer apartat anirem més enllà i analitzarem les possibilitats que ens brinda la prospectiva. Remetem a la definició que n'hem donat només començar l'article.

Sabem que des de sempre els homes han volgut endevinar el futur i esbossar la imatge que els agradaria que tingués; ara bé, els mètodes no eren gaire sofisticats. Serà després de 1945 quan les recerques sobre el futur es professionalitzaran i s'institucio-

nalitzaran. Tant els governs, com les empreses, com les associacions internacionals s'interessen per la prospectiva i en fan encàrrecs als especialistes. La crisi dels anys setanta també va ajudar a mirar cap al futur. I, molt possiblement, la profunda crisi actual tindrà els mateixos efectes.

Raymond Boudon (1995: 180-181) assenyala que, malgrat la complexitat metodològica, seguim estant indefensos davant tres preguntes fonamentals:

1a. Quins elements de la realitat present es mantindran «invariants»?

2a. Quines tendències de pes podem augurar que es mantindran en el futur?

3a. Quines novetats sorgiran sense preavis i afectaran les conjetures obtingudes de les anàlisis invariants i de les tendències de pes?

Jérôme Bindé (2002), l'autor de la primera citació del present article, que és el director de la divisió d'anticipació i d'estudis prospectius a la UNESCO, aporta algunes consideracions importants per a la prospectiva que cal fer en el segle XXI. Si el segle XX ha estat l'època de les previsions arrogants, gairebé sempre desmentides, el segle actual serà el de la incertesa (es passarà de la identitat a la incertesa i al risc) i, per tant, serà el segle de la prospectiva. I escriu:

Le moment est venu de se souvenir que la politique consiste d'abord et avant tout à structurer le temps, « l'affaire propre de l'homme politique » étant « l'avenir et la responsabilité devant l'avenir » (Max Weber).

En aquest sentit, ha esdevingut un tòpic la frase del sociòleg francès iniciador de la prospectiva, Gaston Berger, que afirma que com més desconegut és el camí, més potents han de ser els fars amb què s'ha d'il·luminar. No cal dir que aquests fars són els mètodes de la prospectiva, cada cop més necessària, segons Arnold Kaufmann i Jaime Gil Aluja (1990: 312), atès que el passat es projecta cada vegada d'una manera menys adequada sobre el futur i l'estadística només guia veritablement fins al present.

La prospectiva entraria dins dels denominats *estudis del futur*, i aquests, al seu torn, dins de la predicció, en el seu sentit més ampli. Wendell Bell, un dels clàssics de la disciplina, en el pròleg al llibre d'Enric Bas (1999: 6-7), assenyala que les tasques principals de la prospectiva inclouen l'estudi dels futurs possibles, sovint trencant la camisa de força del pensament convencional i adoptant perspectives inusuals. I afegeix que els futuristes no exploren només els futurs possibles, sinó també els *futurs preferits*. En aquesta mateixa línia, Hugues de Jouvenel (2004) escriu:⁷

La Prospectiva no es ni profecia, ni predicció [...] no tiene por objeto predecir el futuro —desvelarlo ante nuestros ojos como si se tratara de algo prefabricado— sino el de ayudarnos a construirlo. Nos invita pues, a considerar el

7. Hugues de Jouvenel va participar el 1993 en la recerca de l'Institut Català d'Estudis Mediterranis «Catalunya a l'horitzó 2010. Prospectiva mediterrània». És fill de Bertran de Jouvenel, pioner que el 1964 va encunyar la noció de *futuribles* per designar «els descendents de l'estat present que es presenten actualment possibles».

futuro como algo por hacer, por construir, en vez de verlo como algo que estaría decidido y del que sólo faltaría descubrir el misterio.

Així, com a metodologia d'anàlisi, la prospectiva anticipa el futur fugint tant de la manca de sistematització de la predicció sobrenatural com de la cotilla positivista de la predicció tècnica (merament extrapolativa i basada en models tancats). Per tant, l'anàlisi quantitativa té dificultat o incapacitat per a modelitzar factors psicològics o polítics importants, per la qual cosa la prospectiva fomenta la triangulació metodològica i empra tant tècniques quantitatives com qualitatives. Actua, doncs, més com a mapa que no pas com a brúixola.

Se solen descriure quatre actituds davant del futur representades per: l'estruç (= passivitat), el bomber (= reactivitat), l'assegurador (= preactivitat) i el conspirador (= proactivitat). Sembla que respecte al futur del català s'hagin pres dues de les actituds anteriors. D'una banda, la proactiva pseudoprofètica que hem analitzat en l'epígraf primer; de l'altra, la de l'estruç, que podríem il·lustrar amb una reflexió d'Albert Einstein: «No penso mai en el futur; arriba sempre tan de pressa!».

Prendre una actitud proactiva, deixant de banda els pseudoprofetes, tindria molts avantatges, perquè, segons algunes veus, el moment actual és crític: som en una cruïlla històrica.⁸ Justament Václav Havel ha escrit: «Un país que es troba en una cruïlla històrica ha de tenir alguna opinió sobre si mateix, sobre les seves possibilitats, sobre què vol ser, quina funció vol exercir, a què vol apostar i què intentarà evitar».

Actualment podríem mesurar la importància que els governs concedeixen als diferents temes coneixent si n'encarreguen estudis de prospectiva o no. Si la llengua catalana és tan fonamental com es proclama, per què s'hauria de renunciar a la prospectiva i no tenir els avantatges que Bas (1999: 60) enumera?

- Augmenta el grau de coneixement sobre el present i sobre el passat.
- Proveeix de referències vàlides de com pot ser el futur.
- Permet la identificació d'oportunitats i perills potencials.
- Proveeix de les probabilitats d'ocurrència de cada escenari.
- Ajuda a definir, analitzar i valorar polítiques i accions alternatives mitjançant una anàlisi d'impactes.
- Augmenta el grau d'oportunitat.
- Permet un control de la gestió més gran i millor.

No veiem cap raó, doncs, perquè la prospectiva continuï gairebé *proscrita* en la nostra sociologia del llenguatge. I menys encara en els àmbits de la planificació i de la política lingüístiques, perquè: com es pot *prevenir* sense *preveure*?

8. Fem referència a les opinions recollides en l'apèndix documental de Miquel Siguan (2009: 242, 254). Segons Salvador Giner, estem en una cruïlla històrica, entre altres coses, perquè: «El país se la juga en els propers quinze anys perquè a la generació actual li manquen ideals sòlids, cultura cívica i patriotisme». Heribert Barrera afirma: «Si d'aquí a deu anys no ens n'hem sortit, no ens en sortirem».

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- AIERDI, Xabier (2008). «Jungla terminològica y bases para la eficiencia en las políticas sociales». Universidad de Navarra. Disponible en línea a: <<http://www.unavarra.es/migraciones/papers3/comun1JUNGLA%20TERMINOL=GICA.doc>> [Consulta: 13 desembre 2009].
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1982). «L'esdevenidor de les llengües no estatals». A: *Llengua i societat: Etapes de la normalització*. Barcelona: Indesinenter, p. 69-77.
- BAS, Enric (1999). *Prospectiva: Cómo usar el pensamiento sobre el futuro*. Barcelona: Ariel. (Ariel Social)
- BASTARDAS, Albert (1990). «L'extensió de l'ús del català: fonaments teòrics per a una nova etapa». *Revista de Catalunya*, núm. 38, p. 13-23.
- BELTRAN, Francesc S.; HERRANDO, Salvador; FERRERES, Doris; ADELL, Marc-Antoni; RUIZ-SOLER, Marcos (2011). «A language shift simulation based on cellular automata». A: BLANCHARD, Emmanuel G.; ALLARD, Danièle (ed.). *Handbook of research on culturally-aware information technology: Perspectives and models*. Hershey: Information Science Reference.
- BELTRAN, Francesc S.; HERRANDO, Salvador; FERRERES, Doris; ESTREDE, Violant; ADELL, Marc-Antoni; RUIZ-SOLER, Marcos (2009). «Forecasting language shift based on cellular automata». *Journal of Artificial Societies and Social Simulation*, núm. 12 (3), p. 5. Disponible en línea a: <<http://jasss.soc.surrey.ac.uk/12/3/5.html>> [Consulta: 1 febrer 2011].
- BINDÉ, Jérôme (2002). «L'avenir du temps». *Le Monde diplomatique*. Disponible en línea a: <<http://www.mondediplomatique.fr/2002/03/BINDE/16225>> [Consulta: 27 novembre 2009].
- BOUDON, Raymond (ed.) (1995). *Diccionario de sociología*. Barcelona: Larousse Planeta.
- BRANCHADELL, Albert (2002). «Les institucions de l'Estat i el sector privat com a àmbits de promoció del català». A: JUNYENT, M. Carme; UNAMUNO, Virginia (ed.). *El català: mirades al futur*. Barcelona: EUB, p. 66-81.
- (2006). «Ser competitiu, i fins i tot capdavanters, a nivell europeu internacional». A: ASSOCIACIÓ D'AMICS DEL PROFESSOR ANTONI M. BADIA I MARGARIT. *Cap a on va la sociolingüística?* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 91-99. (Biblioteca Filològica; 56)
- CASESNOVES, Raquel (2008). «DMLX: un programa informàtic para evaluar la revitalización y proyectar tendencias de conocimiento y usos lingüísticos». A: BLAS ARROYO, José Luis (ed.). *Discurso y sociedad II: Nuevas contribuciones al estudio de la lengua en contexto social*. Castelló: Publicacions de la Universitat Jaume I, p. 613-627.
- CASESNOVES, Raquel; SANKOFF, David (2004). «Transmission, Education and Integration in Projections of Language Shift in Valencia». *Language Policy*, vol. 3, núm. 2, p. 107-131.
- (2006a). «El proceso de inversión de la substitución lingüística: modelos de transmisión, escolarización y asimilación para proyecciones demolingüísticas». A: SEDANO, M.; BOLLIVAR, A.; SHIRO, M. (ed.). *Haciendo Lingüística: Homenaje a Paola Bentivoglio*. Caracas: Universidad Central de Venezuela, p. 717-735.
- CASESNOVES, Raquel; SANKOFF, David; TURELL, M. Teresa (2006b). «Linguistic shift and community language: the effect of demographic factors in the Valencian Country, Balearic Islands and Catalonia». A: MAR-MOLINERO, C.; STEWART, M. (coord.). *Globalization and language in the Spanish-speaking world: Macro and micro perspectives*. Anglaterra: Palgrave Macmillan, p. 197-219.

- CASTELLÓ, Xavier (2010). *Collective phenomena in social dynamics: consensus problems, ordering dynamics and language competition*. Tesi doctoral. Universitat de les Illes Balears. Disponible en línia a: <<http://ifisc.uib.es/publications/publication-detail.php?indice=2185>> [Consulta: 1 desembre 2010].
- CASTELLÓ, Xavier; BARONCHELLI, Andrea; LORETO, Vittorio (2009). «Consensus and ordering in language dynamics». *European Physical Journal B*, núm. 71, p. 557-564.
- CONILL, Josep J. (2004). «Escatologia i sociolingüística: el futur del català en una doble perspectiva». *Estudios Catalanes: Revista Internacional de Lengua, Literatura y Cultura Catalanas*, núm. 2, p. 19-31.
- GIFREU, Josep (ed.) (1986). *Comunicació, llengua i cultura a Catalunya: Horitzó 1990: Prospectiva sobre la transformació del sistema de comunicació de Catalunya i la seva incidència en la llengua i la cultura*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- GLASER, Barney G.; STRAUSS, Anselm L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- GRAS, Alain (2004). «Methode des scénarios». A: MUCCHIELLI, A. *Dictionnaire des méthodes qualitatives en sciences humaines et sociales*. París: Armand Colin, p. 235-237.
- HOULE, René; STRUBELL, Miquel (1997). «La projecció demolingüística a Catalunya». A: JORNADA DE TÈCNICQUES SOBRE PROJECCIONS DEMOGRÀFIQUES DE CATALUNYA. *Jornades tècniques sobre projeccions demogràfiques de Catalunya: Comunicacions*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Presidència: Institut d'Estadística de Catalunya, p. 69-85.
- JOUVENEL, Hugues de (2004). *Invitación a la prospectiva*. Consejo Nacional de Ciencia, Tecnología e Innovación Tecnológica (CONCYTEC), Perú, Futuribles. Disponible en línia a: <<http://www.scribd.com/doc/28469488/04-Las-Etapas-de-La-Prospectiva>> [Consulta: 14 desembre 2009].
- JUNYENT, M. Carme; UNAMUNO, Virginia (ed.) (2002). *El català: mirades al futur*. Barcelona: EUB.
- KAUFMANN, Arnold; GIL ALUJA, Jaime (1990). *Las matemáticas del azar y de la incertidumbre: Elementos básicos para su aplicación en economía*. Madrid: Centro de Estudios Ramon Areces.
- LANDETA, Jon (1999). *El método Delphi: Una técnica de previsión del futuro*. Barcelona: Ariel. (Ariel Social)
- MERTON, Robert K. (1949). *Social theory and social structure*. Nova York: Free Press. [Trad. castellana: (1992). *Teoría y estructura sociales*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica]
- MORIN, Edgar (1981). *Pour sortir du XXè siècle*. París: Fernand Nathan.
- QUEROL, Ernest (1993). «Models en contacte: anàlisi dels estudis sobre les relacions interlingüístiques». A: ALEMANY, R.; FERRANDO, A.; MESEGUER, L. (ed.). *Actes del novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; Universitat d'Alacant; Universitat de València; Universitat Jaume I, p. 87-96.
- RAFANELL, August; ROSSICH, Albert (1990). «Quin futur hi ha per a la llengua catalana». *Revista de Catalunya*, núm. 37, p. 21-26.
- REIXACH, Modest (1995). «Els censos lingüístics entre la substitució i la normalització». A: TROBADA DE SOCIOLINGÜÍSTES CATALANS. *Actes del Simposi de Demolingüística: III Trobada de Sociolingüístes Catalans, Tortosa, 15 i 16 de novembre de 1993*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- ROSSET, Clément (1976). *Le réel et son double: Essai sur l'illusion*. París: Gallimard. [Trad. castellana: (1993). *Lo real y su doble: Ensayo sobre la ilusión*. Barcelona: Tusquets]

- ROSSICH, Albert (2002). «La supervivència de la llengua catalana». A: JUNYENT, M. Carme; UNAMUNO, Virginia (ed.). *El català: mirades al futur*. Barcelona: EUB, p. 33-37, 53-56 i 125-131.
- SIGUAN, Miquel (2009). *El projecte català: Del passat al futur*. Barcelona: Aresta. (Nou Punt de Vista)
- STRUBELL, Miquel (1991a). «Evolució sociolingüística i prospectiva». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 9, p. 125-127.
- (1991b). «La predicció de dades lingüístiques censals». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 9, p. 37-45.
- TORTOSA, José María (1999). «Razones para el pesimismo medioambiental: un intento de profecía suícida». *Economía y Política*, vol. II, núm. 5, p. 43-60. Disponible en línia a: <<http://www.iudesp.ua.es/documentos/medioam.pdf>>. [També publicat a: NAVARRO YAÑEZ, Clemente J. *Siglo XXI, siglo de la tierra: Medio ambiente, política y sociedad*. Còrdova: INET, p. 111-128. (Los Libros de INET; 3)]
- VERDAGUER, Pere (1994). «Sobre el possible avenir de les llengües». *Revista de Catalunya*, núm. 89, p. 9-23.
- VILADOT, M. Àngels (1995). «Les dades demogràfiques en el concepte de vitalitat lingüística. Un estudi comparatiu». A: TROBADA DE SOCIOLINGÜISTES CATALANS. *Actes del Simposi de Demolingüística: III Trobada de Sociolingüistes Catalans, Tortosa, 15 i 16 de novembre de 1993*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, p. 20-36.
- VILADOT, M. Àngels; ESTEBAN, Moisès (2009). «Relacions entre la identitat catalana i la percepció de vitalitat etnolingüística en una mostra d'estudiants universitaris». *Digitium*, núm. 11, p. 1-7. Disponible en línia a: <http://digitium.uoc.edu/ojs/index.php/digitium/article/view/n11_viladot_esteban> [Consulta: 1 desembre 2009].
- VILADOT, M. Àngels; ESTEBAN, Moisès; NADAL, Josep M.; GILES, Howard (2007). «Identidad, percepción de vitalidad etnolingüística y comunicación intergrup al en Cataluña». *Revista de Psicología Social Aplicada*, vol. 17, núm. 3, p. 223-247.